

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

1-son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 1 (6) – 2026

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Yakubov Akmal

SOVET HOKIMIYATINING TURKISTONDA SOVET RESPUBLIKALARINI BARPO ETISH BO'YICHA SIYOSATI	09-21
--	-------

Сапарбаев Бунёд Хуррамбек оглы

МЕЖДУ ДИПЛОМАТИЕЙ И ИМПЕРСКОЙ СТРАТЕГИЕЙ: ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ХИВИНСКОГО ХАНСТВА И РОССИИ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ МУХАММАДА РАХИМХАНА I (1806–1825 гг.)	22-31
--	-------

Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich

DEGGARON MASJIDINING SOVET O'LKASHUNOSLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI	32-47
---	-------

Dadajonov Tursunboy Abdusamatovich

QO'QON XONLIGI DAVRIDA HARBIY KUCHLARNING QUROL-ASLAHALAR BILAN TA'MINLANISHI VA MODDIY BAZASINING RIVOJLANISH JARAYONI	48-53
--	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Umurzaqova Umida Nosirjanovna, Gafurjonov Jamshidbek Furkat o'g'li

SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISHNI IQTISODIY-EKOLOGIK OPTIMALLASHTIRISH IMKONIYATLARI BO'YICHA JAHON TAJRIBASI TAHLILI	54-58
--	-------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Yunusova Manzuraxon Pazliddinovna

O'ZBEKISTONDA O'ZINI O'ZI BOSHQARISH ORGANLARINI FUQAROLIK JAMIYATINING MUHIM INSTITUTI SIFATIDA ISLOH ETISH JARAYONI	59-68
--	-------

Karimov Xurshid Abdumannabovich

AN'ANA VA AXLOQIY UNIVERSALIZM – FALSAFIY KOMPARATIVISTIKA KONTEKSTIDA	69-74
---	-------

Egamberdiyev Baxriddin Baxodir o'g'li

O'ZBEKISTONDA MAHALLIY ODATLAR VA MAROSIMLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING FALSAFIY-TARIXIY MOHIYATI.....	75-82
---	-------

Norqulov Shahzod Shuhrat o'g'li

IJTIMOIIY REKLAMA TUSHUNCHASI: MOHIYAT VA FUNKSIYALAR	83-87
---	-------

Beshimov Xamidjon Sayidovich

FUQAROLIK JAMIYATI TARAQQIYOTIDA INSON QADRINI BELGILASH MEZONLARI HAMDA ZAMONAVIY JAMIYATDA INSON QADRINI TA'MINLASHDA KASABA UYUSHMALARINING ROLI.....	88-96
--	-------

Нишонов Сарвар Жасур угли

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ СМЫСЛООБРАЗУЮЩИХ КАТЕГОРИЙ СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ ЛИЧНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУСЕЙНА ВАИЗА КАШИФИ)..	97-105
---	--------

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Uzakova Go'zal Sharipovna

SHAHARLARDA ATROF MUHIT MASALALARINI HAL ETISHDA JAMOATCHILIK
ISHTIROKINI TA'MINLASHNING HUQUQIY MASALALARI..... 106-112

Eshimbetov G'ulomjon Sultonbayevich

ICHKI ISHLAR ORGANLARINING KADRLAR BILAN ISHLASH XIZMATLARI
FAOLIYATINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI 113-122

Egamberdiyev Vohidjon Otabekovich

JAZONI IJRO ETISH MUASSASASIDAN OZOD ETILGAN SHAXSLARNI IJTIMOY
REABILITATSIYA QILISH VA MOSLASHTIRISH TUSHUNCHASI
HAMDA IJTIMOY ZARURATI 123-132

Марданов Жасурбек Отабек угли

УГОЛОВНОЕ ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО В
АНТИСОЦИАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ 133-138

Mamadjonov Temurali Barotjon o'g'li

FUQARONI BEDARAK YO'QOLGAN DEB TOPISH VA VAFOT ETGAN
DEB E'LOH QILISHNING AYRIM MASALALARI 139-143

Jumumbetov Rasul Jengizbayevich

GEOGRAFIK KO'RSATKICHLARDAN FOYDALANISH HUQUQIY
TA'MINLASH MUAMMOLARI 144-150

Suyunov Bobir Bahodirovich,

RAQAMLI JAMIYATDA TALON-TAROJLIK:
KIBER-XAVFLAR VA ULARNI OLDINI OLISH YO'LLARI..... 151-155

Kdirbaeva Altinay Maksetbaevna

ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA XOTIN-QIZLAR XIZMAT O'TASH TARTIBINI
BELGILASHGA DOIR RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASINING ILMIY TAHLILI 156-163

Abduhoshimov Ismoil Abdug'ani o'g'li

KORRUPSION JINOYATLARNING O'ZIGA XOS TAHLILI..... 164-168

Хошимова Юлдузхон Олимжоновна

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИЗНАНИЯ ОБЩЕИЗВЕСТНЫХ
ТОВАРНЫХ ЗНАКОВ 169-175

Abdugaffarov Davronbek Dilshod ugli

ALIGNING UZBEKISTAN'S PRIVATE INTERNATIONAL LAW WITH WTO PRINCIPLES:
THE ROLE OF CHOICE OF LAW IN GATS IMPLEMENTATION 176-180

Aripov Abid Adilovich

O'ZBEKISTONDA CHET EL FUQAROSI TUSHUNCHASI VA HUQUQIY MAQOMI..... 181-189

Tolibbayeva Malika Ulmasjon qizi

ADVOKATNING IQTISODIY VA FUQAROLIK PROTSESSIDAGI ISHTIROKI:
XORIJIY VA MILLIY QONUNCHILIK TAHLILI..... 190-197

Нормуродова Азиза Азимжон кизи

СЕКСУАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИЗОБРАЖЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ
УЗБЕКИСТАН: ОЦЕНКА ДЕЙСТВУЮЩЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПУТИ ЕГО
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ 198-204

Abdullayeva Parvina Baxrillovna

RAQAMLI PLATFORMALAR BILAN BOG'LIQ TUSHUNCHALAR TALQINI 205-212

Nurmatov Jasur

OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI O'RTASIDA HUQUQBUZARLIKLAR

PROFILAKTIKASINING RETROSPEKTIV TAHLILI 213-222

Шадуева Сайёра Арифовна

ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ ДЕЛ О ПРИМЕНЕНИИ МЕР ПРАВОВОГО

ВОЗДЕЙСТВИЯ К СУБЪЕКТАМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА 223-233

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Umarov Bahrom Norboyevich

DARSLIK MANTLARI VA KOMPETENSIYA PARADIGMASI:

NISBAT MUNOSABAT VA O'ZARO BOG'LIKLIK ("ONA TILI DARSLIGI MISOLIDA")..... 234-241

Qurbonova Barchinoy Mirzahamdammovna

TOPOGRAFIK KARTALARGA OID TUSHUNCHALAR, ENG MUHIM SHARTLI BELGILAR

VA LANDSHAFT DIZAYNIDA ICHKI FAZOVIIY MUHIT, HAJMIY SHAKL

VA TEVARAK-ATROF 242-246

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich

QALAMTASVIRDA GEOMETRIK SHAKLLARDAN TASHKIL TOPGAN NATYURMORT

HAMDA TEXNIK VA SAN'AT FANLARINI TURLI FANLAR BILAN INTEGRATIV

HAMDA SINERGETIK O'QITISHNI NAZARIY YECHIMLARI 247-251

Temple Chimuany Odimegwu

REVIEW ON FILLER EFFECT OF VARIOUS NONREACTIVE MATERIALS

IN CONCRETE 252-265

Arustamyan Yana Yuryevna, Toshpo'latov Omonulloxon Ulmas o'g'li

O'ZBEKISTON XUSUSIY UNIVERSITETLARIDA TA'LIMNI BOSHQARISHNING

HOZIRGI HOLATI, STRATEGIK YECHIMLARI VA ISTIQBOLDAGI RIVOJLANISH

SSENARIYLARI 266-271

Berdiyeva Nilufar Berdiyeva qizi

INNOVATSION YONDASHUVNING BO'LAJAK PEDAGOG VA TARBIYACHILARNING

IJODIY KOMPETENSIYASIGA TA'SIRI 272-277

Otamuratov Maqsudbek Shonazarovich

O'ZBEKISTON OLIY TA'LIMIDA KREDIT-MODUL TIZIMINING PEDAGOGIK

ASOSLARI VA UNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI 278-283

Kurbonova Shoxsanam

TASVIRIIY SAN'AT FANLARINI O'QITISHDA O'QUVCHILAR O'QUV-IJODIY

FAOLIYATINI INTEGRATIV RIVOJLANTIRISH METODIKASI..... 284-289

Toxirov Shaxzod Toxirovich

IJTIMOIIY INTELLEKTNING TARKIBIIY QISMLARI VA UNING PEDAGOGIK

FAOLIYATDA TUTGAN O'RNI..... 290-294

Raximdjanova Malikaxon Gapurdjanovna, Baybabayeva Shoiraxon Ismatovna

GLOBAL KONTEKSTLARGA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYA

UCHUN TANQIDIY FIKRLASH 295-300

Received: 16 December 2025

Accepted: 1 January 2026

Published: 15 January 2026

Article / Original Paper

THE FORMATION OF LOCAL CUSTOMS AND CEREMONIES IN UZBEKISTAN AND THEIR PHILOSOPHICAL-HISTORICAL ESSENCE

Egamberdiev Bakhiddin Bakhodir o'glu

Teacher of the Namangan branch of the Tashkent International University of Chemistry

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the socio-philosophical aspects of local customs, traditions and rituals in Uzbek society. The introduction raises the issue of the balance between national values and traditions in the context of globalization. The article uses the following approaches - philosophical-analytical, historical-genetic, comparative and explanatory anthropological methods - synergistically and uses sources such as Bahodir Sarimsakov, Mahmud Sattor, Adham Ashirov, Usmon Khosil, as well as Rtveladze as information. Customs, as a system of social norms, add an "informal norm" to the actions of society. Customs and rituals serve as a meaning that ensures cultural and spiritual stability.

Keywords: tradition, ritual, custom, identity, collective consciousness, cultural changes, cultural policy in the republic.

O'ZBEKISTONDA MAHALLIY ODATLAR VA MAROSIMLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING FALSAFIY-TARIXIY MOHIYATI

Egamberdiyev Baxriddin Baxodir o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali o'qituvchisi

E-mail: egamberdiyevbaxriddin65@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2272-7775>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek jamiyatidagi mahalliy urf-odat, an'ana va marosimlarning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini chuqur tahlil qilingan. Kirish qismida globallashtirish sharoitida milliy qadriyatlar va an'analarning o'rtasidagi muvozanat masalasi ilgari suriladi. Maqolada quyidagi yondashuvlar – falsafiy-tahliliy, tarixiy-genetik, qiyosiy va izohli antropologik usullar sinergetik tarzda qo'llanadi va ma'lumot sifatida Bahodir Sarimsoqov, Mahmud Sattor, Adham Ashirov, Usmon Xosil, shuningdek, Rtveladze kabi manbalardan foydalaniladi. Udumlar, ijtimoiy normalar tizimi sifatida, jamiyatning xatti-harakatlariga "norasmiy me'yor" qo'shadi. Urf-odatlar va marosimlar madaniy va ma'naviy barqarorlikni ta'minlovchi ma'no vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: an'ana, marosim, odat, o'zlik, jamoaviy ong, madaniy o'zgarishlar, respublikadagi madaniy siyosat.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6I1Y2026N08>

Kirish. Bugungi kunda globallashtirish va texnologik inqilob jarayonlari butun dunyoda ijtimoiy-madaniy aloqalarni tezlashtirmoqda. Bu jarayonlar, axborot tezligi, migratsiya, ommaviy axborot vositalarining o'sishi natijasida "ommaviy madaniyat" unsurlari keng tarqalmoqda. Bunday sharoitda har bir xalq o'zining madaniy o'ziga xosligini saqlab qolish, qadriyatlar tizimini yo'qotmaslik uchun kurashmoqda. Darhaqiqat, global ta'sir ostida xalqning urf-odatlarini, udumlarini, marosimlarini sinovdan o'tkazilmoqda: ba'zilari butunlay yo'q bo'lib ketishi, boshqalari yangi shakl va mazmunga moslashib bormoqda. Bunday holda quyidagi savollar ilmiy ustuvorlik kasb etadi: globallashtirish jarayoni barcha xalqlarni bir butun bo'lib birlashtiradimi yoki har bir xalq o'ziga xos qadriyatlarini saqlab qoladimi? Bu savollarga javob

topish uchun urf-odat va marosimlarni ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilish zarur. Ushbu tahlil yordamida milliy o'zlikni shakllantirish, jamiyat barqarorligini ta'minlash, ma'naviy birlikni saqlashda an'anaviy madaniyat qanday rol o'ynashi mumkinligini aniqlashga harakat qilamiz. Nomoddiy madaniy meros konsepsiyasi doirasida urf-odatlar va marosimlar insoniyatning madaniy xilma-xilligini saqlab qolish vositalaridan biri sifatida e'tirof etilgan. UNESCO nomoddiy madaniy merosni "madaniy xilma-xillikning ifodasi" deb ataydi va ularni muhofaza qilish uchun muhim deb belgilaydi [1:100]. O'zbekiston misolida Navro'z, Shashmaqom, Askiya, Boysun madaniy yodgorligi kabi an'analar nomoddiy meros ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, ular nafaqat milliy meros, balki jahon miqyosidagi madaniy boylikdir [2:155]. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda milliy madaniy huquqlarni asrab-avaylash, yosh avlodga ularni yetkazish hamda madaniy o'ziga xoslikni mustahkamlashda urf-odat va marosimlarni o'rnini ilmiy jihatdan o'rganish katta ahamiyatga ega.

O'zbekiston mustaqillik davrida "milliy o'zlikni tiklash" strategiyasini ilgari surdi. Biroq urf-odat va marosimlar juda uzoq tarixiy jarayon davomida shakllanganligi sababli ularning mohiyatini faqat folklor yoki etnografik yondashuvlar bilan tushuntirishning o'zi yetarli hisoblanmaydi? Boshqa tomondan, globallashuv bosqichi an'analarni tashqi ta'sirlar bilan aralashtirib yubormoqda, ba'zilar nomaqbul ravishda yo'q bo'lib ketmoqda, ba'zilar esa "zamonaviylashgan" shaklni qabul qilmoqda. Masalan, an'anaviy to'ylarga g'arb uslubidagi unsurlar kiritilib, sunnat va motamning o'ziga xos tasvir va marosimlari soddalashtirilmoqdan. Shu bois maqolamizdagi muammo quyidagicha shakllantiriladi: urf-odat va marosimlarning ijtimoiy-falsafiy mohiyati nimada, ularning O'zbekistonda tarixiy rivojlanishi qaysi falsafiy namunalarga bog'liq holda shakllangan? Ya'ni, biz ularni oddiy folklor hodisasi sifatida emas, balki jamiyat, shaxs, tarix bilan uzviy bog'langan mazmun tizimi sifatida ko'rmoqchimiz. [4:168]

Maqolaning maqsadi o'zbek xalqining urf-odat va marosimlarini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilish va ularning jamiyatdagi bajaradigan vazifasini ochib berishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun urf-odat va marosimlarning ijtimoiy integratsiya, me'yoriylik, axloqiy tarbiya, o'zlikni shakllantirish kabi jihatlari chuqur o'rganiladi. Shuningdek, O'zbekistonda marosimlarning tarixiy shakllanish bosqichlari, ularning asl ildizlari, hozirgi shakllari falsafiy jihatdan o'rganiladi.

Tushunchalar tahlil – "urf-odat", "udum" va "marosim" tushunchalarining falsafiy mazmunini aniqlash; bu jarayonda madaniyat nazariyasi va ijtimoiy falsafa tushunchalariga asoslanib, ularning farqli va o'xshash tomonlarini ko'rsatib berish hisoblandi. Jamiyatdagi urf-odat va marosimlarning ijtimoiy birlikni ta'minlashi, huquqiy me'yorlarni yaratishi, axloqiy tarbiya vositasi kabi asosiy ijtimoiy vazifalarini tahlil qilishdan iborat. O'zbekistonda urf-odat va marosimlariga qadimgi zardushtiylikning aralashuvi, islom dinining ta'siri, sovet davridagi dunyoviylik, mustaqillik davrida va hozirgi globallashuv sharoitida o'zgarishlarning shakllanish bosqichlarini falsafiy asosda tasvirlab beradi.

Emil Dyurkgeymning ijtimoiy birlik va jamoaviy ong nazariyasi, marosimlar tomonidan yaratilgan "jamoaviy yuksalish" g'oyasi marosimning jamiyatning ma'naviy birlashuviga ta'sirini tushuntiradi. [5:145] Klifford Geertzning talqin qiluvchi antropologiyasi va "qalin tavsif" tamoyili, marosim va urf-odatlar nafaqat tashqi shakllari, balki ichki ramziy ma'nolari bilan ham tahlil qilinadi. Entoni Giddensning refleksiv zamonaviylik nazariyasi zamonaviy jamiyatda odamlar an'analarni tanqidiy qayta ko'rib chiqadilar va ularning ma'nolarini ongli ravishda yangilaydilar.

Sharq mutafakkiri Forobiyning ezgu jamiyat nazariyasi urf-odat va axloqqa asoslangan jamiyat barqarorligi, Beruniy madaniyatlararo hamdardlik boshqa xalqlar urf-odatlarini hurmat bilan o'rganish, Navoiyning urf-odatlar va axloqiy tarbiya an'analari milliy ruhiyat ko'zgusi sifatidagi dono qarashlariga asoslanadi. Bu nazariy uyg'unlik go'yoki qarama-qarshi bo'lib ko'ringan urf-odatlar – eski va yangi, konservativ va innovatsion elementlar o'rtasida ilmiy muloqot o'tkazish imkoniyatini beradi. [9:258]

Milliy o'zlikni asrash, yosh avlodga an'anaviy qadriyatlarni to'g'ri tushuntirish va singdirish, madaniy g'ururni rivojlantirishga xizmat qiladi. Madaniyatni rivojlantirish siyosati va strategiyasida to'y, bayram va marosimlarni tartibga solishda davlat organlarining ilmiy asoslardan foydalanishi mumkin bo'ladi. Ta'lim va tarbiyada maktab, kollej va oliy o'quv yurtlarida an'analarni bo'yicha interfaol o'quv kurslar tashkil etishning nazariy asoslarini yaratadi. Madaniy merosni asrab-avaylashda an'ana va marosimlarning zamonaviy shakllarini aniqlash, ularni muhofaza qilish va targ'ib qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish mumkin. Bilimlarni iqtisodiyotga tatbiq etishda an'analarni va meros elementlarini turizm, madaniy tadbirlar va mahalliy biznes bilan birlashtirish bo'yicha ko'rsatmalar beradi [3:157].

Maqolada qo'llaniladigan metodologik yondashuvlar, ularning nazariy asoslari va maqola jarayonida o'ziga xos qo'llanilishi yoritilgan. O'zbekistonda urf-odat, an'ana va marosimlarning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini hamda ularning tarixiy shakllanishini ishonchli, tizimli ravishda ochib berishdir. Maqolada bir nechta uslubiy yondashuvlar qo'llanilgan. Ular bir-biri bilan uyg'unlashgan holda beriladi. Har birining o'z imkoniyatlari va cheklovlari mavjud bo'lib, ular orqali mavzuning turli tomonlari ochiladi. Bu yondashuv "urf-odat", "udum", "marosim" kabi tushunchalarning me'yoriy-axloqiy mohiyatini o'rganadi.

Marosim va an'ana elementlarining kelib chiqishini aniqlash uchun zardushtiylik davri, fors madaniy ta'siri, islom davri, sovet davri ta'siri tahlil qilindi. Tarixiy manbalardan (qadimiy hujjatlar, arxiv materiallari, arxeologik topilmalar) foydalanib, marosimlarning shakllanish bosqichlari aniqlandi. "Evolutsiya" tushunchasi genetik metafora sifatida ishlatiladi: urf-odatlar va qadriyatlar vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadigan jarayondir, ba'zilar yo'qoladi, ba'zilar qayta ishlatila boshlaydi. Diaxronik tahlil (tarixiy rivojlanish jarayonini tahlil qilish) orqali an'analarning o'zgarishi jarayonlari va ularning sabablarini aniqlashga harakat qilindi. Ushbu usulning afzalligi shundaki, u bizga marosimlarning zamonaviy shaklini nafaqat ularning tashqi ko'rinishidan, balki tarixiy sharoitlarida ham tushunish imkonini berdi. Xalqaro yoki mintaqaviy miqyosda urf-odatlar va marosimlarni taqqoslash orqali ularning o'ziga xos xususiyatlari aniqlandi.

O'zbek urf-odatlarini boshqa O'rta Osiyo xalqlari masalan, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston yoki turkiy-islom madaniyatlari bilan taqqoslandi. Taqqoslash natijasida umumiy tendensiyalar masalan, to'y marosimlarini soddalashtirish va farqli jihatlari masalan, hududlar o'rtasidagi farqlar aniqlandi. Qiyosiy tahlil "millatlararo o'zaro ta'sir" shakllarini madaniy sintez, uyg'unlik, differentsiatsiya ochib berdi. Qiyosiy usul mintaqaviy bilimlarga asoslangan yondashuvga olib keldi masalan, Rtveladze va boshqa tadqiqotchilarning Markaziy Osiyo sivilizatsiyalari bo'yicha asarlaridan foydalanildi. Qiyosiy usul o'zbek urf-odatlarining umumiy madaniy yo'nalishlarga qay darajada mos kelishini aniqlashda muhim rol o'ynaydi.[6:75] Urf-odatlar, marosimlar va an'analarning ramziy ma'nolarini tushunish uchun talqin qiluvchi antropologik usullardan, xususan, Klifford Geertzning "qalin tavsif" tamoyilidan foydalanildi.

Maqolada nafaqat tashqi hodisalarni, balki ishtirokchilarning tushunchasi, niyatlari va sharoitini ham tushunishga qaratilgan. “Qalin tasvir” tushunchasi antropologning marosimni boshqa nuqtai nazardan tushuntirishga harakat qilmasligini, balki undagi qatlamli timsollarni, sharoitni, ma’no to’qimasini chuqur ochib berishini bildiradi[3:258]. Ushbu yondashuv marosim davomida ishtirokchilarning har bir tasviri, qo’shig’i, libosi, harakati va dialogini ramziy belgilar orqali izohlaydi. Maqolada bir vaqtning o’zida antropolog rolini o’ynab, ishtirokchilarni kuzatish va suhbat usullaridan foydalanadi. Izohlash usuli urf-odatlarini nafaqat tashqi shakldan, balki ichki ma’nolar qatlamidan ham o’rganish imkonini berdi. Bu yondashuv madaniyatni “nisbiy ma’nolar tizimi” deb hisoblaydi, ularga obyektlar sifatida emas, balki tasviriy jihat sifatida yondashdi.

Tarixiy-genetik tahlil marosimlarning kelib chiqishi va rivojlanishini ramzlar asosida tushuntirdi. Falsafiy-tahliliy yondashuv bu evolyutsiyaning axloqiy va huquqiy mazmunini ochib berdi. Qiyosiy usulda an’analarning hududiy o’ziga xosliklari aniqlandi. Interpretativ (izohli) antropologik metod zamonaviy kontekst va ishtirokchilarning tushunchalariga asoslangan marosimlarning ma’nolarini aks ettirdi. Bundan tashqari, maqolaning asosiligi va ishonchliligini ta’minlash uchun quyidagi chora-tadbirlar qo’llanildi. Manbalarni ko’p usul bilan tahlil qilish yondashuvi asosida ochib berish turli manbalar (etnografik matnlar, arxiv hujjatlari, suhbatlar) orqali olingan ma’lumotlar solishtirildi va mos keladiganlari tanlandi. Boshqa tadqiqotchilar bilan o’zaro munozara maqola natijalarini boshqa olimlar bilan muhokama qilindi, tanqidiy fikrlar inobatga olindi.

Har bir metodologik yondashuv ma’lum cheklovlarga ega bo’lishi mumkin. Falsafiy-tahliliy yondashuvda nazariy tushunchalarning amaliy vaziyatga aloqadorligi muammosi paydo bo’lishi mumkin. Tarixiy-genetik usulda ba’zi qadimiy manbalar yo’qolishi yoki buzilgan bo’lishi mumkin. Qiyosiy usulda solishtirilayotgan xalqlarning madaniy kontekstlari bir-biridan juda farq qiladi, shuning uchun ularni solishtirishda talqin qilishda xatolar bo’lishi mumkin. Interpretativ antropologik usulda “qalin tasvir” konsepsiyasiga tayangan holda, subyektivlik va tahrirlash xavfi mavjud. Resurs cheklovlari vaqt, moliyaviy resurslar va joylarga kirishning yetishmasligi masalan, ba’zi chekka qishloqlarda marosimlarni bevosita kuzatish kamdan-kam uchraydi. Tadqiqot jarayonida olingan ma’lumotlar va ularni tahlil qilish natijasida quyidagi natijalarga erishildi.

Maqola natijalari shuni ko’rsatdiki, o’zbek jamiyatida urf-odatlar rasmiy me’yorlardan tashqarida, lekin ular ijtimoiy xulq-atvorda faol faoliyat yuritadi. Urf-odatlar ko’pincha “norasmiy normativ” vazifani bajaradi ya’ni ularga rioya qilmaganlar jamiyat tomonidan ijtimoiy tanqidga duchor bo’lishi mumkin. Masalan, mahalla muhitida diniy odat bo’lmagan taqdirda ham “qo’shni xonadonga fotiha olib kelish” odati ijtimoiy hurmat belgisi sifatida qabul qilinadi. Bu odat jamiyatdagi muloqot va xulq-atvorni tartibga solish vositasi bo’lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, urf-odatlar ham jamiyatning dinamik normalariga moslashtiriladi: bir tomondan, ular rasmiy qonunlar va diniy normalar bilan chegaradosh bo’lsa, ikkinchi tomondan, ular mahalla va jamoatchilik nazorati orqali uyg’unlashtiriladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, urf-odatlar jamiyatning ijtimoiy normalari tizimida “me’yoriy ketma-ketlikni to’ldiruvchi” element sifatida namoyon bo’ladi.

Aniqlangan ma’lumotlar shuni ko’rsatadiki, urf-odatlar jamiyatning madaniy barqarorligi uchun asos bo’lib xizmat qiladi. Udumlar — salomlashish, mehmondo’sstlik, hashar odatlari kabi kundalik hayotning takroriy odatlari jamiyat a’zolarini bir-biri bilan bog’lab

turadi. Ular barqarorlikni saqlaydigan “madaniy ko‘priklar” bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, O‘zbekistonning qishloq mahallalarida har bir xonadonga ko‘maklashish hashar odati ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bu odatlar nafaqat harakat tarzida, balki ma‘naviy-axloqiy mazmunda ham tushuniladi kimgadir yordam kerak bo‘lsa, jamiyat uni qo‘llab-quvvatlash majburiyatini his qiladi. Shu tariqa urf-odatlar ham jamiyatda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash vositasiga aylanadi.[5:156] Marosimlar to‘ylar, nikohlar, motamlar, bayramlar va boshqa jamoaviy marosimlar jamiyatni ramziy va amaliy jihatdan birlashtiruvchi mexanizm sifatida maydonga chiqadi. Marosimlarda ishtirokchilar tasvirlar va belgilar orqali umumiy ma‘noni yana bir bor tasdiqlaydilar. Maqoladagi ma‘lumotlar shuni ko‘rsatdiki, to‘y marosimida kelin-kuyov, mehmonlar, qarindoshlar dasturxon atrofida to‘planib, qo‘shiqlar, duolar, sovg‘alar orqali hamjihatlik hissini yaratadilar. Shunday qilib, marosimlar “ijtimoiy birlashish” mexanizmi sifatida ishlaydi va jamoa a‘zolarini jamoaviy o‘ziga xoslikning bir qismini his qilishga undaydi.

Maqola natijalari shundan dalolat beradiki, urf-odatlar, udumlar va marosimlar orqali quyidagi asosiy ijtimoiy vazifalarni amalga oshiriladi.

Ijtimoiy integratsiya marosimlar va bayramlar paytida jamiyat a‘zolari bir joyga to‘planadi, jamoaviy birdamlik hissi kuchayadi, bu “birlik holati” Dyurkgeym konsepsiyasidagi jamoaviy efervesansiyaga mos keladi.[4:145]

O‘zlikni shakllantirish urf-odatlar va marosimlar jamiyat a‘zolari uchun “men kimman” degan savolga javob beradigan ramziy makon yaratadi. Yoshlar o‘zlariga mos keladigan urf-odatlarni qabul qiladi va o‘zlarining milliy o‘ziga xosligini tushunadilar.

Tarbiya urf-odat va marosimlar orqali axloqiy qadriyatlar, hurmat, mehnatsevarlik, o‘zaro munosabatlar tamoyillari yangi avlodlarga yetkaziladi. Tug‘ilish va nikoh marosimlarida ota-onalarga maslahat berish, oila va jamiyat qadriyatlarini taklif qilish kabi harakatlar tarbiyaviy vazifani bajaradi. Axloqiy me‘yorlarni mustahkamlash urf-odatlar va marosimlar orqali jamiyatga mos axloqiy modelni qayta-qayta tasdiqlanadi “kattalarni hurmat qilish”, “mehmondo‘stlik”, “yordam berish” kabi qonunlar majburiy yoki ijtimoiy jihatdan amal qiladi. Bu vazifalarni tizimli ravishda bajaruvchi urf-odat va marosimlar jamiyatning ma‘naviy-ijtimoiy barqarorligini ta‘minlaydi.

Tarixiy-genetik tahlillar natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda marosimlarning dastlabki shakllari zardushtiylik va agrar davrlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Agrar ritmlar asosida bahor bayramlari, yomg‘ir chaqirish marosimlari, tabiatni uyg‘otish bayramlari shakllangan. Bu marosimlar bugungi Navro‘z bayramining ichki tuzilishi va ramziy tushunchasini belgilab beradi. A. Ashirovning “Avestodan meros urf-odatlar” asarida zardushtiylik davridagi qurbonlik, namoz, bayram unsurlari zamonaviy marosimlardagi izlari bilan tahlil qilingan, bu marosimlarning qadimiy ildizlarini ochishga xizmat qiladi. [11:145]

Vaqt o‘tishi bilan islom dini ta‘sirida marosimlar rasmiy diniy me‘yorlar bilan uyg‘unlashtirildi. Nikoh, motam va bayram marosimlari islom diniy tamoyillari bilan uyg‘unlashtirildi. Nikoh marosimida nikoh rishtasi, sevgi, sunnat, janoza va motamdagi ibodat kabi unsurlar shakllangan. Shu tariqa marosimlarning ichki ramziy tuzilmalari islomiy unsurlar bilan uyg‘unlashib, jamiyatdagi me‘yoriy jihatlar mustahkamlandi.

Sovet hukmronligi davrida diniy unsurlar cheklangan, marosimlar esa dunyoviy shakllarga o‘tgan yoki qisqartirilgan. Ayrim diniy obraz va marosimlar ichki ma‘nosini yo‘qotib, xalq og‘zaki ijodi shakliga o‘tadi. Maqolada aniqlangan misollarda davlat bayramlari madaniy

bayramlar sifatida tan olingan, ba'zi diniy marosimlarga "folklor" sifati berilgan.[13:156] Bunday o'zgarish marosimlarning tashqi ko'rinishini saqlab qolgan holda ma'nosini o'zgartirishga sabab bo'ldi.

1991-yildan mustaqillikka erishganimizdan keyin O'zbekiston hukumati urf-odatlar, an'analar va marosimlarni milliy siyosat elementiga aylantirdi. Navro'z bayrami davlat miqyosida nishonlandi, milliy sayil va bayram tadbirlari ko'lami kengaytirildi, an'anaviy to'y-hashamlarga davlat e'tibori kuchaytirildi. Shunday qilib, marosimlar nafaqat folklor hodisasiga, balki milliy o'zlikni namoyon etishning ommaviy namoyishiga ham aylandi. Ayrim marosimlar (masalan, boychechak sayli, askiya) UNESCO ro'yxatiga kiritilib, xalqaro miqyosda tan olingan. Bu jarayon jamiyatda marosimlar mavqeyining oshishi sifatida namoyon bo'ldi.

Bugungi kunda marosimlar tobora xilma-xil shakllari ko'payib bormoqda. To'ylar video, fotosurat, sahna ko'rinishlari, orkestrlar va xorijiy musiqa elementlarini o'z ichiga olmoqda. Shu bilan birga, yoshlar marosim belgilarini qayta talqin qilmoqdalar. J. Beyer va P. Fink tomonidan O'rta Osiyoda olib borilgan tadqiqotlarida "an'anaviylashtirish" jarayoni – an'analarni yangilash va qayta tiklash jarayoni tahlil qilingan va ularda G'arb omillari va mahalliy qadriyatlarining o'ziga xos sintezi ko'rsatilgan. Masalan, O'zbekiston qishloqlarida yog'-o'choq (kelin qaynonasining uyiga yog' sepish) marosimi o'zining asl ramziy ma'nosini saqlab qolgan holda video tasvirga olingan va atmosferik bezatish marosimiga aylantirilgan.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, urf-odat, udum va marosimlar zamon, siyosat va madaniy bosimlar natijasida shakl jihatdan o'zgarishlarga uchragan bo'lsa-da, ularning ijtimoiy-falsafiy mohiyati — jamiyatni uyg'unlashtirish, normativ me'yorlarni mustahkamlash, identitetni shakllantirish va axloqiy tarbiya vazifalarini bajarishda davom etmoqda.

Ushbu maqola natijalari shuni ko'rsatdiki, urf-odatlar va marosimlar shaxs va jamiyat o'rtasida ma'naviy bog'liqlik vazifasini bajaradi. Bu bog'lanish ikki tomonlama bo'ladi. Jamiyat urf-odat va marosimlarni me'yoriy asos sifatida taklif qiladi, shaxs esa ichki talqin orqali ularning ma'nosini qabul qiladi. Bu jarayonni K. Gertsning talqin qilish nazariyasi orqali ham tushuntirish mumkin marosimlar va urf-odatlar shaxsiy dunyoqarash va jamiyat qadriyatlari o'rtasidagi muloqotni tashkil qilib, "ma'no to'qimalariga" ma'nolar tarmog'i kiradi.[3:235] Shunday qilib, urf-odatlar va marosimlar shaxsga o'zlik tuyg'usini beradi, uni ma'naviy jihatdan yo'naltiradi va jamiyat bilan aloqasini yoritadi. Bu bog'lanishning mustahkamligi shundaki, urf-odatlar va marosimlar orqali jamiyatning ichki tasavvufiy tuzilmalari — qadriyatlar, ramzlar, cheklovlar shaxsga o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qilish imkonini beradi. Shu ma'noda ular jamiyatning obyektiv tuzilishini ichki tajriba sifatida his qilish imkoniyatini beradi.

Emil Dyurkgeymning marosim va urf-odatlar nazariyasi makonda jamiyatni yaratuvchi kuch sifatida juda qulay zamin hamda sharoit yaratadi. Dyurkgeym marosimlarda "jamoaviy yuksalish" (xalqaro formatda "jamoaviy yuksalish") qurilishini jamoa birligi va kuchli energetika hissi masalan, jamoa bir vaqtdagi ibodat qilganda his qilinadigan ruhiy uyg'unlik sifatida tasvirlaydi. Bu holat, Dyurkgeymning fikricha, jamiyatdan ramziy-obyektiv shakllarga kelib chiqadigan kuchni yo'qotadi va "muqaddas" unurni shakllantiradi. Maqolada to'y, bayram, motam marosimlarida ishtirokchilarning birgalikdagi hissiy kechinmalari, umumiy ma'naviy uyg'unlik kuzatildi – aynan shu narsa Dyurkgeymning ko'tarilish tushunchasiga yaqin hisoblanadi. Masalan, Navro'z bayramida mahalla ahli bir-biri bilan qo'shiq aytish, "yangi yil"ga birgalikda intilish orqali ichki ma'naviy uyg'unlikni vujudga keltiradi. [1:45] Dyurkgeym

nazariyasida bir jihat ham bor: u tajribaning ichki holatini, marosimlarning subyektiv talqinlarini yetarlicha yoritmaydi. Shuning uchun bu bo'shliqni to'ldirish uchun ko'p tarmoqli va antropologik usullar qo'llanilgan holda amalga oshiriladi.

Bronisław Malinovskiy antropologiya traditsiyasida madaniyat unsurlarini jamiyat ehtiyojlari kontekstida tahlil qilgan. U marosimlarni psixologik funksiyalar (qiyinchilik, noaniqlik paytida ruhiy barqarorlik) uchun zarur deb hisoblagan. Masalan, dehqonchilik davrida yomg'ir chaqirish marosimlari jamiyatga umid va emotsional xotirjamlik beradi. Shu jihatdan, bizning natijalar ham ko'rsatdiki, agrar marosimlar atrof-muhit xavfi yoki tabiiy muammolarga qarshi kollektiv psixologik usul bo'lib xizmat qilgan. Biroq, Malinovskiy individual psixologik ehtiyojga haddan tashqari urg'u beradi. Bizning tahlilimizda marosimlar nafaqat psixologik to'qima, balki ramziy-ijtimoiy tizim bo'lib, jamiyat barqarorligini saqlashda normativ yukni ham oladi.

Entoni Giddens zamonaviy jamiyatda an'analarni "qayta ko'rib chiqish" va "refleksiv modernizatsiya" tushunchasini taklif qiladi. Shaxslar an'analarga mukammal bog'liq emas, balki ularni qayta talqin qiluvchi vosita sifatida ishlaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, urf-odatlar va marosimlar vaqtincha institutlar emas, balki doimo yangilanib turadigan tarkibiy kuchlardir. [6:159] Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda marosimlar zamonaviy tendensiyalarga (video, musiqa, kiyim-kechak, internet) moslashmoqda, lekin ularning ichki ma'nolari saqlanib qolgan. Bu Giddensning tuzilma-agentlik dualizmi konsepsiyasiga mos keladi — marosim tuzilma bo'lsa-da, u vositalar (jamiyat a'zolari) tomonidan ham yangilanadi.

Abu Nasr Forobiyning ezgu jamiyat konsepsiyasida jamiyat barqarorligi va farovonligi solih (axloqiy odatlarga ega) shaxslar orqali shakllanadi, deb ta'kidlanadi. U ezgulik va odatlarni jamiyat barqarorligini ta'minlovchi omillar deb bilgan. Bu g'oya bevosita o'zbek urf-odat va marosimlariga to'g'ri keladi – urf-odatlar orqali ezgu odatlar (namoz, ehson, ezgulik) jamiyat ro'yxatiga kiritilgan.[8:245]

Alisher Navoiy asarlarida saxovat, mehr-muruvvat, keksalarni e'zozlash kabi fazilatlar alohida ta'kidlanib, ularni jamiyatning ma'naviy ustunlari deb atagan. Navoiy o'zining "Odat el og'zidadir, millatni boyitadi" degan so'zlari bilan odatning jamiyatni boyitish, obod qilish, barqarorlik, ma'naviyat farovonligi omili sifatidagi ahamiyatini ifodalaydi. Bu g'oya urf-odat va marosimlarning ma'naviy mazmunini mustahkamlaydi.

Bugungi globallashuv sharoitida urf-odat va marosimlar milliy o'ziga xoslik va jahon tendensiyalari o'rtasidagi muvozanatni saqlash vositasi darajasiga ko'tarilmoqda. Jahon madaniyati bosimi ostida an'analarni yo'qolib ketish xavfi ostida, biroq kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, o'zbek jamiyati bir tomondan zamonaviylikni qabul qilsa, ikkinchi tomondan milliy o'zlikni tiklashga intilmoqda. Masalan, yoshlar o'rtasida milliy liboslar kiyish, marosim qo'shiqlarini ijro etish, hududiy urf-odatlarni ulug'lash – bular o'zlikni isloh qilish jarayonlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, g'arb uslubi va texnologiyasining marosimlarga singdirilishi. Marosimning tashqi ko'rinishi yangilanadi, lekin ichki ma'nolari saqlanib qoladi. Bu jarayon Giddensning refleksiv modernizatsiya nazariyasiga mos keladi. Jamiyat a'zolari marosim va marosimlarni ongli ravishda tanlaydilar va sharhlaydilar, ularni yangilaydilar. Binobarin, urf-odat va marosimlar vaqtincha yodgorliklar emas, balki hozirgi zamon ma'no tizimiga moslashgan muassasalardir.

Xulosa. Maqolada shuni ko'rsatdiki, o'zbek jamiyatida urf-odatlar, udumlar, marosimlar shaxsiy xatti-harakatlarga rahbarlik qiluvchi va jamiyat barqarorligini mustahkamlovchi norasmiy normalar tizimi vazifasini bajaradi. Marosimlar (to'ylar, motamlar, mavsumiy va diniy bayramlar) jamoa a'zolarini bir vaqtning o'zida bir harakat va hissiy holat atrofida birlashtiradi, Dyurkgeymning "jamoaviy ko'tarilish" mexanizmini real tarzda namoyish etadi, bu o'z-o'zidan ijtimoiy birdamlik, "muqaddas" va "dunyoviy" chegaralarni qayta belgilashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, M. Mausning "sovg'a va o'zaro almashuv" – berish, olish va qaytarish majburiyatlari o'zbek to'y tizimidagi "sovg'a-salom", "ko'rmana", "mahr", "sep" kabi amaliyotlar orqali qarindoshlik va mahalla tarmoqlarini mustahkamlaydi; sovg'a iqtisodiy emas, balki ijtimoiy-ramziy aloqadir. [12:102] M. Malinovskiy ta'kidlagan psixologik qo'llab-quvvatlash vazifasi, shuningdek, marosimlarda, ayniqsa, katta tashvish (kasallik, hosil, ob-havo) davrida "umidning institutsionalizatsiyasi" shaklida ishlaydi. K. Geertzning "qalin tasvir" yondashuvi marosimlar ma'nosining ichki qatlamlarini — jamiyatning ramz, nutq, qo'shiq va odob orqali "o'zini talqin qilish" jarayonini talqin qilish imkonini berdi.

Islom davrida nikoh, motam va bayram marosimlari diniy-huquqiy normalar bilan umumlashtirilgan; Sovet davrida ko'pchilik marosimlar dunyoviyashtirilgan, ba'zilar esa folklorga "ko'chirilgan". Mustaqillikdan so'ng Navro'z, Askiya, Shashmaqom, Boysun madaniyat maskani kabi unsurlar davlat darajasida qayta tiklandi va xalqaro ro'yxatlarga kiritildi; bu jarayon milliy o'zlikni anglash siyosatining madaniy poydevorini mustahkamladi.

Hozirgi globallashtirish davrida marosimlar texnologiya, ommaviy madaniyat va bozor mexanizmlari bilan o'zaro aloqada bo'lib, ularning shakllarini (masalan, audiovizual, ssenariy, liboslar) yangilaydi, shu bilan birga o'z mazmunida mahalliy ma'no va qadriyatlarni saqlaydi — Giddensning "refleksiv modernizatsiya" tavsifining mahalliy ko'rinishi. [4:52]

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Durkheim, Emile. The Elementary Forms of the Religious Life. London: Allen & Unwin, 1912. – 456 b.
2. Geertz, Clifford. The Interpretation of Cultures: Selected Essays. New York: Basic Books, 1973. – 470 b.
3. Geertz, Clifford. "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture." In: The Interpretation of Cultures. New York: Basic Books, 1973. – pp. 330 b.
4. Mauss, Marcel. The Gift (Expanded Edition). London: Routledge, 2002. – 192 b.
5. Malinowski, Bronisław. Magic, Science and Religion. New York: Doubleday, 1948. – 274 b.
6. Giddens, Anthony. Modernity and Self-Identity. Cambridge: Polity Press, 1991. – 256 b.
7. Ashirov, Adham. Avestodan meros marosimlar. Toshkent: Fan, 2005. – 210 b.
8. Sarimsoqov, Bahodir. O'zbek marosim folklori. Toshkent: O'zbekiston, 1990. – 180 b.
9. Sattor, Mahmud. O'zbek udumlari. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2002. – 165 b.
10. Xosil, Usmon. Odatnoma. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010. – 240 b.
11. Rtveldadze, E. Sivilizatsii, gosudarstvo, kul'tury Sredney Azii. Moskva: Nauka, 1989. – 300 b.
12. Beruniy, Abu Rayhon. India (Kitāb al-Hind). London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1910 (Sachau tarjiması). – 371 b.
13. Navoiy, Alisher. Mahbub ul-qulub. Toshkent: Sharq, 1980. – 350 b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 1 (6) – 2026

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).